

The tension between rules regulating the (liberal) professions and EC competition law : reason and passion in discussing professional regulation

Citation for published version (APA):

Wendt, I. E. L. E. (2009). *The tension between rules regulating the (liberal) professions and EC competition law : reason and passion in discussing professional regulation*. Datawyse / Universitaire Pers Maastricht. <https://doi.org/10.26481/dis.20091208iw>

Document status and date:

Published: 01/01/2009

DOI:

[10.26481/dis.20091208iw](https://doi.org/10.26481/dis.20091208iw)

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

Download date: 08 Dec. 2021

Samenvatting

Het spanningsveld tussen regels die de (vrije) beroepen reguleren en het Europese mededingingsrecht

Sinds de jaren 1990 is het Europese mededingingsrecht door de Europese Commissie en het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen toegepast op de vrije beroepen. Het Hof van Justitie heeft echter in haar rechtspraak nooit het volledige scala aan rechtsvragen opgelost, of überhaupt behandeld, die worden opgeworpen wanneer het Europese mededingingsrecht wordt toegepast op de specifieke sector van de vrije beroepen. Dit boek beoogt een volledig beeld te geven van de reikwijdte van de ingreep van het mededingingsrecht in de markt van professionele diensten. Daarbij worden de oplossingen geïdentificeerd die de structuur en de systematiek van de verdragsbepalingen eerbiedigen. In het bijzonder wordt beoogd tot een tweeledige systematisering te komen.

Ten eerste worden de criteria voor de toepassing van de relevante verbodsbepalingen van het Europese mededingingsrecht (artikel 81 lid 1 en artikel 82 EG) gesystematiseerd met betrekking tot de regels die de toegang tot en de uitoefening van een beroep reguleren. Om volledig te zijn, beschrijft het boek de verplichtingen die volgens artikel 86 lid 1 EG en artikel 10 lid 2 EG op de lidstaten rusten wanneer zij zich mengen bij de regulering van de vrije beroepen.

Omdat de *modus operandi* van de (vrije) beroepen niet alleen de toegang en de beroepsuitoefening beperkt, maar vooral traditioneel beschouwd wordt als zijnde in het algemeen belang, beoogt het boek ten tweede de rechtvaardigingsgronden in kaart te brengen die immuniteit van de twee verbodsbepalingen waarborgen - welke anders het onvermijdbare juridische gevolg van onwettigheid of nietigheid te wegen zullen brengen. Het opstellen van een volledig overzicht van de immuniteitsgronden in het Europese mededingingsrecht voor het gebied van professionele regulering is bijzonder uitdagend geworden na het arrest *Wouters* waar het Hof een uitzondering heeft uitgevonden die niet in de verdragsbepalingen voorzien was.

In feite is de fundamentele vraag die de complexiteit van de juridische problemen het beste karakteriseert als volgt: in hoeverre laat het Europese mededingingsrecht overwegingen van openbaar belang toe, die worden bepleit om beroepsregulering te rechtvaardigen? Zoekend naar een antwoord is het nodig om de reikwijdte van de bescherming van beroepsregulering opnieuw te belichten. Het doel is om regelgevende belangen te concretiseren als onderdeel van een reeks specifieke normen die ontvankelijk zijn voor juridische toetsing. Het is in het bijzonder nodig om het gebruik van een diffuus begrip van algemeen belang te herzien. Dit gebruik heeft in het verleden geholpen om een veilige haven voor de beroepsregulering te creëren.

Deze fundamentele vraag overstijgt de directe toepassing van de rechtvaardigingsbepalingen van het EG-Verdrag. Beroepsregulering wordt vaak gedaan in de vorm van zelfregulering en staatsregulering. Omdat de distributie van respectievelijk regelgevende en toezichthoudende autoriteiten is overgelaten aan toeval in de zin dat elk

beroep in elke lidstaat anders is georganiseerd, zou de kans om een bepaalde beroepsregel te rechtvaardigen afhangen van de afkomst van de regel. Dit zou op het eerste gezicht erg willekeurig zijn. Daarom wordt tenslotte onderzocht of en in hoeverre het mogelijk is om een uniforme juridische aanpak te ontwikkelen met betrekking tot het rechtvaardigen van zowel zelfregulerende maatregelen als staatsmaatregelen in beroepsregulering.

Het specifieke referentiekader van dit boek is te vinden in de verdragregels betreffende de mededinging "voor de ondernemingen", d.w.z. de artikelen 81 tot en met 86 EG. De materiële reikwijdte van dit boek is beperkt tot deze artikelen aangezien er geen secundaire wetgeving is op gemeenschapsniveau die de professionele dienstensector zou onderwerpen aan een marktorde die afwijkt van het algemene systeem van het Europese mededingingsrecht. Het onderzoek is echter niet beperkt tot zelfregulering, d.w.z. regels die door de beroepsbeoefenaars en hun vertegenwoordigers zijn aangenomen, maar neemt ook de nationale regelgeving in beschouwing, en zodoende het nuttig effect van het Europese mededingingsrecht.

De vrije beroepen die in dit boek behandeld worden, betreffen de klassieke, d.w.z. de juridische, medische, technische en accountant beroepen. Tegenover het verweer dat deze beroepen een maatschappelijke of publieke rol aannemen (naast hun economische belang), wordt in dit boek gekeken naar het belang van de maatschappij om een effectief systeem te hebben voor, bijvoorbeeld de gezondheidszorg en de rechtsbedeling, en andere waarden waarvan erkend wordt dat ze de grondbeginselen zijn voor het functioneren van een maatschappij die gebaseerd is op de rechtsstaat.

De uitwerking over de mededingingsbeginselen en de systematiek van het Verdrag zal noodgedwongen vrij abstract blijven. Om de algemene thema's en juridische oplossingen nader uit te werken, worden voorbeelden van bestaande nationale regelgeving en beroepsorganisaties geïntroduceerd in de verschillende hoofdstukken. De selectie is hoofdzakelijk afkomstig van vier jurisdicties: Frankrijk, Duitsland, Nederland en het Verenigd Koninkrijk. Hoewel deze vier landen een gevestigde traditie van beroepsregulering hebben, zijn hun ervaringen met het toepassen van het mededingingsrecht op de vrije beroepensector verschillend. De mate van beroepsregulering in het Verenigd Koninkrijk en Nederland is relatief laag en gaat gepaard met proactieve mededingingsautoriteiten en ministeries die de vrije beroepen willen moderniseren door de invoering van marktwerking om zo de betreffende dienstenmarkt te openen. Het niveau van beroepsregulering in Frankrijk en Duitsland is in het algemeen hoger dan in het Verenigd Koninkrijk en Nederland. Terwijl de Franse mededingingsautoriteiten vroeg waren met het verbieden (d.m.v. het nationale mededingingsrecht) van bijvoorbeeld tariefregelingen die door beroepsvereniging waren aangenomen, zijn de Duitse mededingingsautoriteiten op hun beurt erg terughoudend geweest met het nemen van maatregelen ten aanzien van de beroepen - ondanks het goed ontwikkelde nationale mededingingsrecht. Deze terughoudendheid verklaart zich door de wettelijke oorsprong van vele beroepsregels, welke het nationale mededingingsrecht niet kan toetsen in het licht van de machtenscheiding.

In de analyse van het Europese mededingingsrecht en de beroepsregulering is er hoofdzakelijk gekozen voor een juridische, d.w.z., een op regels georiënteerde aanpak. Vanwege het algemene karakter en de bewoording van de toepasselijke regels (bijvoorbeeld artikel 10 EG), wordt in de juridische analyse zowel de praktijk van de Commissie als de jurisprudentie van het Hof onderzocht. Het onderzoek daarvan is niet beperkt tot het relatief kleine aantal sectorspecifieke zaken, maar besteedt ook aandacht aan de gevestigde en minder gevestigde principes die afgeleid zijn uit de jurisprudentie in verschillende sectoren; de

bedoeling hiervan is bij te dragen aan de ontwikkeling van het recht op het gebied van de vrije beroepen. Uiteindelijk leidt deze aanpak tot een blik op de mogelijkheden die het Europese mededingingsrecht biedt met betrekking tot het houden van toezicht op de wettigheid van beroepsregelingen.

Bovendien concentreert het boek zich op een kwalitatieve analyse van zowel de bestanddelen die de twee verbodsbepalingen vormen, en de gronden voor immuniteit in het mededingingsrecht. Het onderwerp van deze juridische analyse is de regelgeving die de beroepen organiseert en reguleert. Hun status wordt buiten beschouwing gelaten, aangezien deze vooral afhankelijk is van de waarnemingen en tradities die moeilijk juridisch te definiëren zijn. De kwalitatieve analyse van de gronden voor immuniteit concentreert zich op de economische en niet-economische overwegingen waarover op nationaal niveau een discussie gaande is om de wettigheid van regelgevende ingreep in de beroepensector te toetsen. Om te kunnen controleren in welke mate deze gronden vergelijkbaar zijn of juist verschillen van inhoud voor zowel zelfregulerend en staatsregulerende beroepsregels, is het eerst noodzakelijk om de jurisprudentie die het toestaat om de respectievelijke vormen van beroepsregulering immuun te laten zijn van de mededingingsverboden, aan een nauwkeurig onderzoek te onderwerpen. Daarnaast is het noodzakelijk om een vergelijking te maken tussen de materiële overwegingen van het Hof die in concreto tot een acceptatie van immuniteit van de mededingingsrechtverboden geleid hebben. Ook al zal zo een materiële vergelijking slechts een poging blijven, gezien de stand van de rechtspraak na *Wouters* en *Meca-Medina II* enerzijds en *Arduino* en *Macrino* anderzijds, brengt deze vergelijking de terughoudendheid naar buiten die het Hof heeft met betrekking tot beroepsregulering.

Om de systematiek en de structuur van de verdragsbepalingen te waarborgen en om de ongewenste consequenties van de juridische creativiteit van de *Wouters* uitspraak te vermijden, stelt het boek voor de discussie omtrent de afweging van nationale overwegingen van publieke belang in de beroepsregulering opnieuw te definiëren. Het is vooral noodzakelijk om de tweedeling tussen het mededingingsrecht enerzijds en niet-economische belangen anderzijds, waar vaak aan wordt vastgehouden in juridisch en economische literatuur, te verlaten. Terwijl een duidelijkere definitie van niet-economische belangen de gevestigde belangen in twijfel trekt, is dit noodzakelijk met het oog op het feit dat het mededingingsrecht ook het algemene belang in acht neemt, ook al is dit een specifiek belang.

Niettegenstaande het duidelijke, al dan niet voorgenomen, effect van beroepsregels van de respectieve dienstmarkten, zal er geen expliciete economische of prestatiegerichte benadering worden aangenomen in dit boek. Hier liggen twee redenen aan ten grondslag. Ten eerste zijn de algemene juridische thema's al voldoende complex. Het systematische toepassen van een concurrerende benadering creëert het risico de helderheid van de presentatie te vertroebelen. Ten tweede is de economische theorie over de reden en effectiviteit van de economische regulering goed ontwikkeld in de doctrine, in het bijzonder met betrekking tot de vrije beroepen. Dit boek beoogt daarom niet de huidige stand van de economische discussie te onderzoeken, maar gebruikt haar conclusies, welke, in ieder geval voor economen, gemeen goed zijn geworden.

Verder volgen de geselecteerde nationale voorbeelden meer een illustratieve benadering dan een volledige dekking. Dit is gerechtvaardigd omdat, ten eerste, de gekozen voorbeelden een eerlijke representatie zijn van de verschillende facetten van beroepsregulering die Europa kent, heeft gekend of opnieuw zal zien verschijnen, wanneer aan de inspanningen van de Commissie om de vrije beroepen te moderniseren geen gehoor wordt gegeven door de verenigingen en de nationale regelgevers. Ten tweede is het bereik van beroepsactiviteiten

dat beheerst door regelgevende instrumenten zeer divers. De beschrijvingen van het recht van specifieke beroepen zijn daarom niet uitputtend.

Hieronder wordt per hoofdstuk beschreven welke onderwerpen behandeld worden.

Hoofdstuk 1: Inleiding — Naast het uitleggen van het doel, de reikwijdte en de benadering van het boek, geeft dit hoofdstuk een schets van de economische, regelgevende en moderniserende context waar de beroepen voor staan in Europa. Het spanningsveld tussen beroepsregulering en het Europese mededingingsrecht wordt duidelijk tegen de achtergrond van de volhardende kracht waarmee sommige beroepsvertegenwoordigers en politici de waargenomen wettigheid van beroepsregels verdedigen. Echter, de traditionele argumenten ten gunste van beroepsregulering, moeten worden getoetst aan de juridische argumenten als de betrouwbare basis om alle aspecten van het Europese mededingingsrecht te onderzoeken, inclusief het systeem van immuniteiten.

Hoofdstuk 2: Juridische problemen in perspectief — Opbouwend naar de uitgebreide inventarisatie van de reikwijdte voor ingreep door middel van het mededingingsrecht in de hoofdstukken 3 tot en met 6, geeft dit hoofdstuk een uitgebreide achtergrond naar de eerste systematisering toe. Dit bevat een overzicht van de historische ontwikkeling van de vrije beroepen, de noodzakelijke grondslagen in de economische theorie en de Europese mededingingsregels, de ontwikkeling en de toepassing van de mededingingsregels op de vrije beroepen door de Commissie en het Europese Hof van Justitie (dit bevat ook een overzicht van sectorspecifieke rechtszaken) en de meer recente beleidsontwikkelingen op Europees en nationaal niveau.

Hoofdstuk 3: Vrije beroepen en de reikwijdte van Europese mededingingsrecht — De twee algemene elementen voor de toepassing van Europese mededingingsrecht zijn kritisch onderzocht in dit hoofdstuk: ten eerste, de mate waarin beroepsactiviteiten een economisch karakter hebben, en ten tweede de potentiële invloed van beroepsregels op de handel tussen lidstaten. Er wordt vooral een kritische beschouwing gegeven van de rechtspraak die de toepassing van het mededingingsrecht beperkt ten aanzien van de essentiële functies van de moderne welvaartstaat. Mijn standpunt is dat sinds *Glöckner* de mogelijkheid is opgekomen om een meer samenhangende benadering te erkennen bij het afwegen van enerzijds activiteiten die noodzakelijk worden uitgevoerd bij of onder de controle van de publieke autoriteit, en anderzijds activiteiten die in principe beogen winst te maken. Mijn illustratieve voorbeelden bewijzen dat een erkenning of bepaalde beroepen essentiële functies van de moderne welvaartstaat uitoefenen voornamelijk afhangt van de details van de toepasselijke nationale wettelijke regeling. Naar aanleiding van het subtiel onderscheid gemaakt in *Meca-Medina II* tussen regelingen gericht op een activiteit en regelingen gericht op personen die de activiteit uitoefenen, wordt in dit hoofdstuk gesuggereerd dat er een criterium van liefdadigheid is. Dit criterium maakt het mogelijk om beter de competentiegrenzen van het mededingingsrecht te verkennen, omdat dit criterium onafhankelijk van traditionele, heersende of typische inzichten kan worden toegepast op wat buiten de reikwijdte valt en daarom niet bereikbaar is onder het mededingingsrecht. Toegepast op de sector van professionele dienstverlening bewijst mijn criterium geschikt te zijn om bijvoorbeeld een zelfvoorzienend systeem van rechtshulp uit te sluiten, mits de dienstverlener niet een concurrentievoordeel verkrijgt.

Hoofdstuk 4 en hoofdstuk 5: Artikel 81 lid 1 en artikel 82 EG — De twee hoofdstukken concentreren zich op de meer specifieke elementen van de twee mededingingsverboden en onderzoeken de rol van beroepsverenigingen in het regelgevingproces. De eerste gemeenschappelijke conclusie van de hoofdstukken 4 en 5 is dat zelfregulerende maatregelen

afkomstig van een beroepslichaam gekwalificeerd kunnen worden als zowel besluiten van een ondernemersvereniging volgens artikel 81 lid 1 EG als ook de uiting van de collectiviteit (en haar mogelijke machtspositie) volgens artikel 82 EG. De systematisering in hoofdstuk 4 onderzoekt ten eerste de mededingingsbeperkende kenmerken van een aantal beroepregels en onderscheidt ten tweede de benadering die wordt aangenomen door het Hof in *Wouters* met betrekking tot de materiële concepten van beperking en bijkomstige belemmeringen. Het hoofdstuk stelt in het bijzonder vast dat het *Wouters* voorbehoud met zijn overdadige verwijzingen naar de context in plaats van de specifieke economische context van een zaak, een contra legem rechtsontwikkeling is, dat een door de rechter gecreëerde uitzondering toekent, die buiten het verdragsysteem van het mededingingsrecht staat. In hoofdstuk 5 wordt voor het eerst artikel 82 EG op de vrije beroepen toegepast. Daarmee geeft dit hoofdstuk een nieuwe impuls richting het moderniseren van de meest traditionele beroepen. De basisbevinding van dit hoofdstuk is dat de combinatie van beroepsregels afkomstig van een beroepsvereniging en de toepassing ervan door haar leden, zich manifesteert als een misbruik (bij volmacht) van de dominante collectiviteit. Het voordeel van het bespreken van artikel 82 EG is dat bepaalde kenmerken van beroepen scherper naar voren komen. Het concept van superdominantie bijvoorbeeld, is behulpzaam bij het vaststellen van een specifieke categorie van verantwoordelijkheid van zelfregulerende dominante collectiviteiten. Samengevat, het gevolg van de superspeciale verantwoordelijkheid onder artikel 82 EG is dat het aan een beroepsvereniging is om aan te tonen dat het geen instrumenteel gebruik heeft gemaakt van het wettelijke monopolie van de collectiviteit om bepaalde professionele diensten aan te bieden. Daar tegenover staat dat eisers (in het bijzonder consumenten), die lijden onder uitsluitende en uitbuitende beroepszelfregulering niet hoeven aan te tonen in hoeverre dergelijke zelfregulering het mededingingsproces in een professionele markt beperkt. De corresponderende verplichting aan de zijde van het zelfregulerende lichaam convergeert met de fundamentele principes van democratische legitimiteit van regelgeving. Meer algemeen pleiten de hoofdstukken 4 en 5 voor een objectieve interpretatie en toepassing van beide mededingingsverboden onafhankelijk van nationale voorkeuren.

Hoofdstuk 6: Staatsinterventie in beroepsregulering — Nationale mededingingsautoriteiten en rechtbanken hebben de plicht om nationale regelgeving buiten werking te stellen, zelfs als het wetgeving betreft, die professionele dienstverleners en hun vertegenwoordigers ertoe brengen de mededinging te beperken. Dit is het gevolg van het gemeenschapsrecht en het nuttig effect van het mededingingsrecht. Dit hoofdstuk behandelt daarom de verplichtingen die op lidstaten rusten op grond van artikel 10 lid 2 en artikel 86 lid 1 EG. Het Hof lijkt echter terughoudend te zijn ten aanzien van de uiteindelijke controle van regelgevende verantwoordelijkheden die gedelegeerd zijn aan economische actoren (of haar vertegenwoordigers) en of deze effectief worden uitgeoefend door de bevoegde overheidsinstanties. In het algemeen kan de behoedzaamheid waarmee het Hof de betrokkenheid van private partijen in het regelgevingproces van specifieke sectoren erkent, begrepen worden als de intentie van het Hof om zich niet te bemoeien met de beweegredenen van lidstaten om beroepsverenigingen als ‘experts’ te gebruiken. Ik bepleit echter dat de formalistische toepassing van de laatste variant van de *Van Eysde* toets verlaten moet worden ten gunste van de bereikbaarheid van grove schendingen van de geldende democratische principes in de lidstaten. De eerste twee varianten van de *Van Eysde* toets kunnen uiteindelijk tot hetzelfde niveau worden verheven als de regels van vrij verkeer uit het Verdrag. Als gevolg hiervan kan de nationale regelgeving aan ondernemingen (of hun vertegenwoordigers) niet meer toestaat om de mededingingsvrijheid te beperken. Dit

hoofdstuk geeft uiteindelijk een drievoudige gradatie van juridische toetsing van staatsinterventie in de markten voor professionele dienstverlening.

Hoofdstuk 7: Het rechtvaardigen van beroepsregelgeving — Rekening houdende met het algemene belang van het reguleren van de beroepen, komt dit hoofdstuk uiteindelijk bij de tweede systematisering, namelijk het onderzoeken van oplossingen van rechtvaardigingen die de structuur en de systematiek van het Verdrag spiegelen. Hoewel voorstanders van strikte beroepsregulering volhouden dat beroepsregulering niet past in het systeem van mededingingsrecht, en zodoende een sector-specifieke uitzondering op de algemene regel verdienen, opent dit hoofdstuk de discussie over het toepassen van de mededingingsspecifieke uitzondering op de professionele dienstensector. Het concludeert dat het cumulatieve en uitputtende karakter van de vier criteria van artikel 81 lid 3 EG het behoud van een buitenwettelijke uitzondering als voorgesteld in *Wouters* en *Meca-Medina II* tegenspreken. Zelfs als de *Wouters* voorbehoud niet een contra legem interpretatie van artikel 81 EG voorstelt en geïdentificeerd kan worden als een vermomde toepassing van artikel 83 lid 3 EG, is het nodig om de derde voorwaarde van het artikel (onmisbaarheid) strikt te interpreteren en een volledige proportionaliteitstoets toe te passen, inclusief de zoektocht naar zo min mogelijk beperkende maatregelen. De *Wouters* voorbehoud voorziet alleen in een fragmentarisch model, zeker nu het Hof te eenvoudig aanvaardt dat het (lege) nationale concept van de 'goede uitoefening van het beroep' wordt ingevuld op een wijze die het zelfregulerende lichaam - in plaats van de parlementaire wetgever - gedaan heeft in het voorbeeld van de Nederlandse advocatuur. Dit standpunt conflicteert met het feit dat de bepaling van de kernwaarde van een beroep een constitutionele dimensie heeft, zoals 15 jaar voor *Wouters* gedemonstreerd is door het Duitse constitutionele hof. Een systematische verdediging van het publieke belang zou daarom nooit ongecontroleerd geaccepteerd moeten worden in het mededingingsrecht. Dit boek bepleit dat het concept van publiek of algemene belang begrepen moet worden als een oorspronkelijke categorie van beleidsdoelen die niet alleen niet-economische waarden waarborgen die buiten het belang van het mededingingsrecht zijn. Het systeem van artikel 81 lid 3 en artikel 86 lid 2 EG staat namelijk toe dat overwegingen van algemeen belang zonder een direct marktgerelateerd karakter meegewogen worden. Daarbij maakt het niet uit of deze niet-marktgerelateerde overwegingen van economische of niet-economische aard zijn. Uiteindelijk zijn beide bepalingen toepasbaar op staats- en zelfregulering in professionele dienstmarkten. Hoewel artikel 86 lid 2 EG doelt op het in evenwicht brengen van enerzijds de bevoegdheden van de lidstaten om economische regels aan te nemen en anderzijds de bescherming van ongehinderde mededinging in de interne markt, zal deze tweede rechtvaardigingsbepaling om twee redenen niet even betekenisvol zijn voor de meeste professionele dienstmarkten. Ten eerste, kunnen de meeste doelstellingen in beroepsregulering aangemerkt worden als strevend naar een economisch doel, ook al zijn deze doelen niet altijd marktgerelateerd. Ten tweede, de bespreking van de nationale voorbeelden suggereert dat maar weinig beroepsregelingen aangemerkt kunnen worden als bescherming van gelijke toegang tot specifieke diensten van de (vrije) beroepssectoren. Een mogelijk voorbeeld is de markt van medische dienstverlening. Deze staat echter nog steeds in de kinderschoenen aangezien de Commissie pas recentelijk is begonnen met het onderzoeken van de bepalingen ten aanzien van grensoverschrijdende medische dienstverlening. Adequaat onderzoek naar deze (zelf-)regulerende sector verdient zijn eigen onderzoek om de belangen van publieke gezondheidszorgsystemen enerzijds en economische marktintegratie anderzijds in evenwicht te brengen.

Hoofdstuk 8: Conclusies — De tweeledige systematisering van de voorgaande hoofdstukken leidt onafwendbaar tot de vraag of verdere consequenties kunnen worden afgeleid van de conclusies uit dit boek. Dit hoofdstuk overweegt dat de gemeenschap haar beleidspositie over beroepsregulering verder moet verhelderen. Een inventarisatie van de verschillende vormen van restrictieve beroepsregels is, en zal vooralsnog, gedaan worden door de nationale mededingingsautoriteiten. Het moment is daarom gekomen om het debat over de modernisering van beroepen te richten op een meer systematische verkenning van het spectrum van uitzonderingen dat het mededingingsrecht biedt om betere regulering in plaats van deregulering te bereiken. De toekomstige ontwikkeling van het recht hangt af van de overtuigingskracht waarmee de Europese Gemeenschap voorstelt om de voordelen van de voltooiing van de interne markt voor diensten, zoals is uitgestippeld in de Lissabon strategie, te omarmen. Daarom eindigt het boek met de aanbeveling om een beleidsdocument door de Europese Commissie te laten ontwikkelen, mogelijk in de vorm van een mededeling, een Sectoraal plan van aanpak resulterend uit de nationaal hervormingsprogramma's, of zelfs een groepsvrijstellingsverordening. Dit beleidsdocument zou de volgende onderwerpen moeten dekken: het toepassingsgebied van de mededingingsverboden, de rol van de overheid in beroepsregulering, en het rechtvaardigingssysteem van het mededingingsrecht.